

Pla especial de protecció de la Crosa: plànol d'ordenació de l'ús públic.

La gestió del patrimoni geològic, El cas de la Garrotxa

Patrimoni i geologia són dos termes que poques vegades s'associen a les nostres latituds. Quan es parla del patrimoni públic o del patrimoni d'un país hom tendeix a pensar en primer lloc en el patrimoni històric, artístic, cultural o religiós, que tant pesa en la identitat col·lectiva. Un conjunt patrimonial que s'ha hagut de posar a cobert de les agressions d'un cert desenvolupament ignorant. Després hom sol considerar els recursos que constitueixen la base productiva del país, començant per aquells que tenen més valor de mercat i seguint per aquells altres que en són el suport, com ara l'aire, la terra, l'aigua. Tot seguit, en la concepció patrimonial, vénen les plantes i els animals silvestres, sobretot aquells que produeixen algun benefici tangible. Només en darrera instància s'arriba a pensar en els aspectes inerts que no tenen valor de mercat, que simplement conformen la nostra terra, en configuren el relleu o en testimonien la història geològica: el rocam i llur estructura, els seus fòssils o minerals, les dunes, coves, penyals o volcans... és a dir, el medi geològic.

Patrimoni geològic

Tant és així que, quan es parla de la protecció del medi i de la seva diversitat, quasi sempre se sobrentén el medi viu i la diversitat biològica. Que ningú s'estranyi, doncs, si mai no s'ha elaborat un inventari del patrimoni geològic de Catalunya; ni que el prestigiós *Llibre Blanc de la Natura als Països Catalans*, amb 798 pàgines d'extensió en l'edició de 1988, en dediqui només deu a tractar el medi geològic, ni que *El Medi Natural a les comarques gironines* (1994), una obra tan detallada quan al medi biològic, tracti el patrimoni geològic d'esquitllentes i això només en certes comarques.

Aquest estat de coses té un altre motiu a banda de les raons indicades abans: els qui entenen del tema, els geòlegs, hem contribuït, per por, a crear-lo i sostenir-lo. Com que el patrimoni geològic no té defenses (és estàtic i no es reproduceix, si més no al ritme dels cicles humans) i com que no es pot posar un vigilant a cada jaciment notable o a cada formació única, resulta fàcilment vulnerable al vandalisme i l'espoliació. La por, doncs, és, simplement, que la divulgació del patrimoni geològic pugui contribuir a la seva malmesa irreparable. Una temença induïda,

JOSEP-MARIA
MALLARACH

de fet, per nombroses experiències que no escau citar ara. S'arriba així a una situació paradoxal que sembla contradir la creença generalitzada que una divulgació ben orientada dels valors del medi natural pot promoure sensibilitat i apreciació i, per tant, induir actituds respectuoses. Però la contradicció és només aparent, perquè és sabut que la divulgació de l'existència d'espècies vegetals o animals rars, sense parlar ja de jaciments arqueològics, ha estat, de vegades, també el desencadenant de la seva destrucció. La solució es troba al mateix lloc: difondre allò que és característic o substancial i adoptar una actitud de discreció en tot allò que és més excepcional i vulnerable. Totes aquestes consideracions són necessàries per entendre com s'ha plantejat la gestió del patrimoni geològic del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa, cosa que s'exposa tot seguit.

Un patrimoni geològic d'excepció

El caràcter excepcional del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa comença pel que fa a la consideració del patrimoni geològic. Vegem-ho: el conflicte que va desencadenar la campanya de salvaguarda i la declaració d'espai protegit es referia, comprensiblement, al medi geològic. Tot el dilema es resumia en si els cons volcànics es consideraven com a recurs natural miner, explotable industrialment, o com a patrimoni geològic. L'alternativa era exclouent, a diferència del cas d'altres recursos renovables, on un aprofitament assenyat no té perquè malmetre el patrimoni. Amb altres mots: la consideració de recurs miner explotable era incompatible amb la d'un patrimoni geològic perdurable.

En termes socials la qüestió es pot plantejar amb l'alternativa següent: o considerem que la nostra generació és sobirana i que té dret a aprofitar-se d'un recurs natural encara que sigui a costa d'esborrar-lo de la terra, o bé considerem que és només administradora d'uns béns patrimonials que ha de transmetre a les generacions futures, tan bé, o millor, de com els ha rebut dels avantpassats. Genèricament parlant, el món industrialitzat modern fomenta –amb excepcions– la primera actitud. Les excepcions, induïdes per la reacció conservacionista, que propugna la sostenibilitat, volen fer prevaldre la segona. Dit d'altra manera, per poder entrar en la

La vall d'Olot vista de de Roca Lladre.

«categoria patrimonial» cal que tingui un caràcter verament excepcional. En aquest cas, com que el vulcanisme de la Garrotxa no té parió a la península Ibèrica, se li va reconèixer aquest caràcter de valor de patrimoni geològic, amb els drets que li corresponen. Ara bé, no totes les motivacions de la salvaguarda eren tan desinteressades –fossin ètiques o científiques– n'hi havia també d'econòmiques. En efecte, l'explotació minera dels cons donava molt poc profit a la comarca, tant en termes econòmics com en llocs de treball, i malmetia les carreteres. El material extret –les gredes– era d'un valor econòmic modest i tenia molts substituïts. L'aprofitament dels volcans com a patrimoni natural, en canvi, ha creat molt més llocs de treball en el sector de serveis, dona indiscutiblement molts més beneficis econòmics a la comarca, i no té substituïts al país. En resum, aquest era el principal nucli de la qüestió, però el tema té altres facetes i molt més abast. Dins del patrimoni geològic del parc natural es poden destriar dos components principals: els cons volcànics i les colades de lava. Al seu torn, tant en els uns com en els altres escau distingir els materials que els constitueixen –piroclasts i basalts– de les formes que configuren cons, cràters, colades hoterudes o planes, columnates basàltiques. Allò més fàcil d'observar, en visitar la zona volcànica, són les formes, la morfologia volcànica. Els materials, en canvi, només poden ser observats en certs indrets concrets, és a dir, els llocs on, a causa de les forces naturals o de les activitats extractives s'ha suprimit la vegetació i al sòl protector s'ha obert una «finestra» que mostra el substrat volcànic. Aquests indrets, o afloraments, tenen, doncs, per la seva raresa, un valor particular dins de la zona volcànica.

Els reptes de la gestió

El problema de la gestió rau en el fet que el patrimoni geològic de la zona volcànica de la Garrotxa constitueix el suport d'altres patrimonis: forestals, agrícoles, industrials, urbanístics, miners, etc. per la simple raó que no es tracta d'una zona de propietat pública on només hi hagi materials o formes volcàniques nues, sinó que és un paisatge muntanyenc frondós, humanitzat des de fa mil·lennis, i de propietat privada, en la seva gran majoria. Els reptes són forts i diversos, doncs, amb

El Casal dels Volcans centre neuràlgic de la gestió del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa.

conflictes d'interessos reals amb els usos urbanístics, industrials i d'infraestructures, amb els aprofitaments agropecuaris i forestals, amb les activitats extractives i amb l'ús públic de caire cultural i turístic. El tractament pormenoritzat de cadascun d'aquests fronts depassa els límits d'aquest article. Pot ser oportú comentar els dos darrers, ja que són els peculiars del parc natural.

Les explotacions mineres

Quan a les activitats extractives, es partia de la convicció –feta llei al 1982– que els cons volcànics s'havien de conservar i que això era incompatible amb la seva explotació minera. La raó és ben simple, l'explotació de gredes a gran escala conduïa a la desaparició física dels cons volcànics, una destrucció irreversible que la societat catalana va considerar que era inacceptable. En el cas de les colades basàltiques la situació era diferent. Les pedreres –de caire artesanal– retallen colades de lava que tenen un volum centenars de vegades superior al dels cons volcànics, i se situen als mateixos espadats que existeixen de forma natural. L'acció d'una pedrera en aquesta zona, doncs, es limita a desplaçar una forma que ja existeix, una cinglera basàltica, uns metres enrera, de forma que quan la pedrera acaba la seva activitat resulta difícil endevinar que ha existit. Qui diria avui que les espectaculars cingleres de Castellfollit de la Roca o de Fontfreda van ser el lloc on atrafegats picapedrers tallaren llambordins basàltics durant dècades? En altres paraules, l'afectació es limita a una ínfima fracció del volum de la lava basàltica i no malmet cap component essencial del patrimoni geològic. Per aquestes raons es va veure compatible la continuïtat de l'activitat artesanal de les pedreres basàltiques amb la de la protecció de l'espai protegit.

L'ús cultural i turístic

Tot i que l'ús cultural de la zona volcànica de la Garrotxa ja va començar a la darrereria del segle passat, no fou fins al 1975 que es va generalitzar, en començar els ensenyants de la Garrotxa a fer-hi sortides amb els seus alumnes. A partir dels actes del Congrés de Cultura Catalana (1977) la zona volcànica de la Garrotxa va rebre una forta projecció, que va augmentar encara

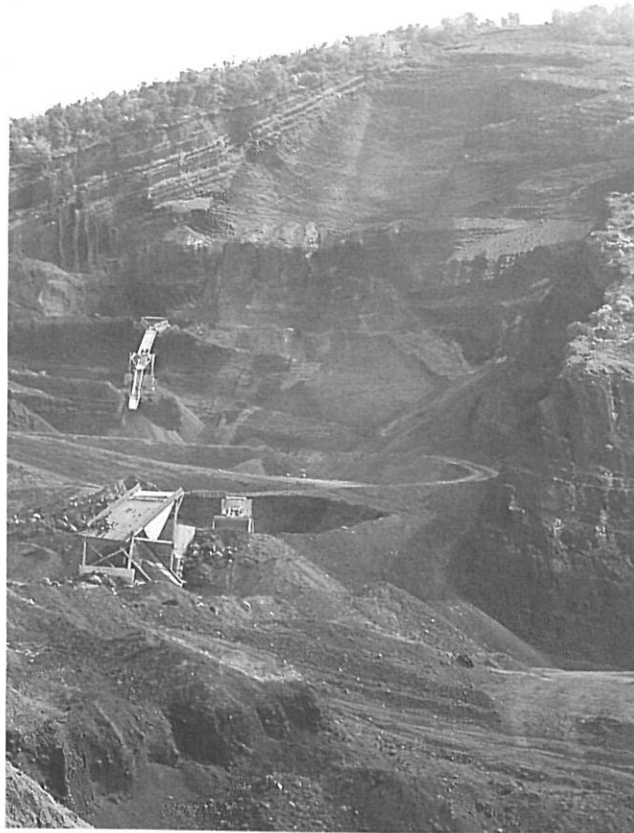
El nombre de visitants del parc ha anat creixent en aquest últims anys.

a partir de 1982, no sols per la difusió associada a l'establiment del parc natural, sinó pel fet de començar a disposar d'infraestructures, equipaments i materials adients. És així que el nombre de visitants del parc ha anat creixent, any rera any, i amb ell, és clar, el risc que la freqüentació pugui degradar els indrets més concorreguts. Un dels deures del parc, doncs, és evitar-ho.

La gestió del parc natural

Ja s'ha dit que la divulgació del vulcanisme de la Garrotxa fou iniciada amb la consciència del risc d'espoliació i vandalisme, que va dur a preterir els elements excepcionals o fràgils i a difondre els aspectes més característics de les manifestacions volcàniques. Per això, tots els itineraris concebuts esquiven els indrets més delicats i proposen fer ús dels equipaments i materials disponibles. La disponibilitat de serveis de guiatge didàctic motivats ha estat un altre element cabdal per regular l'ús cultural i limitar els inconvenients de la freqüentació. Les dades són prou il·lustratives: els centres d'informació del parc natural van atendre l'any 1994 prop de 50.000 visitants, alhora que el servei de guies del parc acompanyava gairebé 10.000 persones de 167 escoles diferents. Si es comptabilitzen les persones ateses en altres equipaments privats o públics que existeixen al parc (Camp d'Aprenentatge de la Garrotxa, Granja-Escola Colltort, Granja-Escola la Pinadella, Guies de la Garrotxa, Guies de Santa Pau, Centre d'Informació de les Preses, etc.) la xifra es doblaria de llarg.

L'esforç desplegat durant els primers deu anys de gestió del parc (1985-1995) ha estat considerable. Des de la formació de personal tècnic, la construcció de centres d'informació i aparcaments, la senyalització dels itineraris, l'edició de fullets descriptius, la publicació de guies i manuals, l'organització de cursets a diversos sectors, l'establiment de convenis amb propietaris, etc. tot plegat amb una estratègia d'educació ambiental ben concebuda que inclou també l'activitat desplegada per la iniciativa privada, no sols la pedagògica o recreativa, sinó també l'hostalera i turística. És aquesta capacitat organitzativa i de coordinació la que permet explicar un fet, a cop d'ull, sorprenent: aquelles reserves naturals que han mantingut o millorat el seu grau de conservació (geològic i botànic) coincideixen amb algunes de

Estat de l'explotació minera del volcà Croscat a l'any 1988.

les més visitades: el volcà de Santa Margarida i la colada de la fageda de Jordà. El cas de condicionament de les grederes del volcà del Croscat –la primera reserva natural que ha esdevingut de propietat pública– és una mostra de com dels errors del passat se'n poden treure lliçons profitoses. L'atur d'esguerros que s'haurien produït si el parc no hagués intervingut amb discreció i eficàcia és un capítol a part, més important del que es pensa, però desconegut del públic per la senzilla raó que el seu resultat, justament, ha estat «evitar que passés res».

A tall de conclusió

La gestió del patrimoni geològic ha de garantir que la conservació i la restauració es perpetui i s'estengui a la resta del parc natural, mentre abona uns usos productius i culturals que siguin adequats als recursos naturals i a la capacitat d'acollida del paisatge volcànic de la Garrotxa. Els reptes que hi planteja el model urbanístic i territorial se situen en un altre pla, tenen un abast més gran, i demanen solucions adequades a la seva naturalesa. És cert que queda encara treball pendent, i no pas fàcil, però el model de gestió del patrimoni geològic del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa sembla ben orientat, tal com han reconegut honestament experts de diversos països d'Europa.

Josep-Maria Mallarach és geòleg i professor de la Universitat d'Indiana (EUA).